

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Կրօն եւ Սկիւղեցի. — Քրիստոնէութիւնը յայտնութիւնն էր և է՝ նոր կեանքի մը, այսինքն ջանալու, զարգանալու, բարագաւաճելու և կատարելագործուելու ընդունակ կեանքի մը: Այս շարժումն և յառաջդիմական կեանքի մը պէտք է որ արտայայտուի ժողովուրդին վրայ և առաջնորդէ զայն:

Ու է հաստատութիւն երբ զուգընթաց չի քակուր ժամանակին մէջ և ժողովուրդին հետ, շատ բան կը կորսնցնէ իր մասնայատկութիւններէն:

Քրիստոնէութիւնը իր զօրութիւնն ու յաղթանակին պատճառը իր բովանդակ պատմութեանը մէջ, կը պափօն իր այս ընդունակութեանը: Գիտցած է առ միշտ հաշտ կենալ իրմէն առաջ գոյութիւն ունեցող լատինաց գիտութեան և իրմէն յետոյ սկսած մտաւոր շարժումներուն, իւրացնելով առնոց էական, ճիշդ և առողջ գիծերը, աւելորդ դարձնելով այսկերպ յաճախ բոլոր նոր ուղղութիւնները, ապարդէշին վրայ մնալով իբր միակ յաղթականը:

Այս տեսակէտէն Հայ Եկեղեցին զուցէ միակն է բովանդակ քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մէջ, որ հակառակ իր վրայ խուժած աղէտներուն, և իր դէմ մշտապէս ցցուող աննպաստ պարագաներուն, ոչ միայն բաժնած է ժամանակէն պատճառուած դառնութիւնները, այլ եղած է լուսամիտ ու ճկուն՝ յարմարել կարենալու ժամանակի բերումներուն:

Միւս կողմէն ճիշդ է որ բովանդակ Քրիստոնեայ Եկեղեցին աւելի քան դար մըն է որ կ'ապրի իր կրօնական ճգնաժամի շրջանը: Այդ ծանր կացութեան պատճառը այն է որ որոշ ժամանակաշրջանի մը տընեալներով գերպատմական ճշմարտութիւն մը յաճախ մնացած է կապուած պատմական որոշ շրջանի մը հետ միայն: Այս մտածումով Եկեղեցւոյ պատմութիւնը վերածուած է բնականաբար ոչ թէ ձգտումի մը, շէշկի նոր ճշմարտութեան, այլ անընդհատ վերագարծ էր դէպի հինը:

Յետոյ ժամանակի ընթացքին և պատմական ու հանրային զարգացման շնորհիւ, անհրաժեշտաբար յառաջ եկած են այնպիսի փոփոխութիւններ մեր մտաւոր ու հոգեկան կեանքի մէջ, որ Եկեղեցին չի կրնար հաշուի չառնել զանոնք: Գաղտնիք չէ նոյնպէս որ յայտնական գիտութիւնը յեղաշրջել է հին ըմբռնողութիւնը բնութեան, պատմութեան, և մարդուն հոգեկան և մտաւոր կեանքին:

Դար մը առաջ կեանքի ներքին էութիւնը մարդկային անձին և ընկերութեան փոխադարձ յարաբերութեան մէջ էր: Երբեմնի մարդը, անբացատրելի պատկառանքով հեռու կը մնար տիեզերական շրջապատէն. արդի մարդը ընդհակառակն՝ կը ջանայ ամենամօտիկ յարաբերութիւններ ասեղծել տիեզերական կեանքի հետ: Ահա թէ ինչէն յառաջ կուգայ այն բուն և տարբերային ձգտումը արդի ընկերութեան մէջ, խորտակելու հին, արդի կեանքին համար ծանր կապանքները, և զանոնք փոխարինելու նորագոյն ազատ մտածողութեան հետ:

Դժուար է արդի մտածողութեան համար սեւ է ճշմարտութիւն, որքան մեծ ու յաւիտենական, կապել որոշ ժամանակի հետ և կամ փոխադարձաբար կապուիլ անոր: Քրիստոնէական առաջին օրերէն սկսեալ երկար դարեր Եկեղեցին իր դէմ ունեցաւ յոյնած և իր կարողութիւններուն կասկած ունեցող յուսահատ ընկերութիւն մը, որուն փափաքն էր աւելի կեանքի հաստատուն նեցուկ մը ունենալ՝ քան ազատ շարժման ասպարէզ. անդորրութիւն ու խաղաղութիւն և ո՛չ թէ պայքար և յառաջդիմութիւն. ապառովութիւն ու թիթեւացում և ո՛չ թէ անկախութիւն և սեպհական պատասխանատուութիւն:

Հակառակ արդի ընկերութեան այս հակամէտ ձգտումներուն, անխախտ կը մնան նորէն զանգուածներուն մէջ քրիստոնէական զգացումը, խոհալը, անգամ մը ևս ապացուցանելով թէ բոլոր պատմական կենսական դրութիւններու մէջ ինքն է նորէն ամենաուժեղը: Առանց բարիի ձգտումին, առանց յառաջդիմութեան և արդարութեան նպատակին, առանց ճշմարտութեան և արդարութեան յաղթանակին և նախախնամութեան և Աստուծոյ գաղափարին, ոչ մէկ մեծ և իրական բան չի գոյաւորուիր:

կասկած չկայ թէ գիտութեանն աւելի հաւատքն է եղած ամբողջ պատմութեան ընթացքին, լեռները տեղափոխողը և մարդ-կային կեանքի հրաշագործութիւնները զեկալմարողը, և մենք ոչ մէկ պատճառ ունինք կասկածելու որ իրերու այս կարգը կրնայ յեղաշրջուիլ, նոյնիսկ մեր օրերու գիտութեան միահեծան տիրապետութեան այս շրջանին: Հաւատքն է նորէն ինչպէս երէկ, նոյնպէս այսօր և վաղը, մարդկային ճակատագիրը կողմնացուցող և լուսաւորող, Այնուամենայնիւ, պէտք է մոռնալ որ կրօնի ճշմարտամբայ այս օրերուն աւելի քան լուրջ է:

Մեր մէջ սակայն կրօնի աւանգու-թեան չնճն ու հասկացողութիւնը դարեւ-րով փնացած է միշտ անփոփոխ: Այդ մասին մտածուած որ եւ է բարեկարգութիւն կամ ժամանակի ոգիին պատշաճեցում նկատուած է միշտ անհաւատարմութիւն դէպի կրօնի տառնագութիւնը: Սակայն պէտք է մոռնալ որ մեր երանաշնորհ նախնիքները երբ պէտք են զգացեր բաւարարութիւն տալու իրենց զգացած կարիքներուն, վճարած են անհրաժեշտ հարկը իրենց ժա-մանակի պահանջներուն: Անոնք իրենց ուղիղ աշխարհայեացքը կազմելու համար, ըրած են անհրաժեշտը, ճշմարտութիւն և ժամանակ իրարու հետ հաշտեցնելու: Անոր համար Գրիստոսի Եկեղեցիին թշնամին և անհաւատարմը ան է որ վերածնութեան կարիքը չունի և անշարժ մնալ կ'ուզէ իր հայրերու ժառանգութեանը վրայ, այս կերպ կասեցնել ուղիղով նաև մարդկային հոգիի և մտքի զարգացումն ու յառաջի-մութիւնը, որովհետև աւանգութիւնը ա-ռանց ճշմարտութեան վերջնացումիւն ու մոլորանք է ք:

Իրողութիւն է որ մեր Եկեղեցին իր դերին մէջ չեղաւ այս վերջին դարուն, ու իրողութիւնը ընդունողներէն շատեր իրենց յատուկ պատճառներ կը մատնանչեն: Մին զայն կը վերադրէ իր դերին աննպաստ Եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան, միւսը ժամա-նակին հետ չընճանալու հակամտութեան, և ուրիշներ հաւատքէ պարպուած ըլլալու իրողութեան: Սակայն վերոյիշեալ հաստա-տութիւններուն մէջ չէ, իրական բայց յաճախ աննկատ փնացած պատճառը մեր ողբերգու-թեան: Մեզի երբեք չեն պակսած ժամա-նակավրէպ երազողներ, պատեհապաշտներ,

ոչ ալ ժամանակի կռնակէն նայող ծանծա-ղամիտներ: Մեզի պակսած է կամենալու կորովը, իրականացնելու համար այն կա-րելիութիւնները որ կը գտնուին մեր սեպ-հական իրականութեան մէջ: Մարդ կը կա-մենայ սակայն ինչ որ սկսուած է իր մէջ բնականօրէն, և այդ կ'ըլլայ համերաշխու-թեամբ ժամանակի եւ ճշմարտութեան: Մեր պապերուն անծանօթ չէր կեանքը մ-բուններու այս կերպը, ու մեր Եկեղեցին այս կերպին կը պարտի իր մտաւոր և հո-գեկան յաղթանակները:

Այս խորհրդակցուած մտածումները մեզի կը բերեն տարիներէ ի վեր օրակարգի հարց եղած, սակայն տակաւին երբակա-ցութեան մը չյանգած Եկեղեցւոյ բարե-կարգութեան հարցին, որ բնական է սովո-րաբար պահանջուած կարգուկանոնէն տար-բեր բան մը կը նշանակէ: Վասնզի երբ արդի ժամանակներու պէտքերը կը շեշտուին, լուսաւորեալ և յառաջդէմ գաղափարնե-րու պահանջները մատնանիչ կ'ըլլան, հին կամ միջնադարեան ըմբռնումներ և սովո-րութիւններ աւելորդ կը նկատուին, հե-տեւաբար բարեկարգութիւնը այս բոլորին համագործ նշանակութիւն մը պէտք է ա-րտայայտէ՝ որպէսզի համապատասխանէ մեր Եկեղեցւոյ մէջ զգալի եղած իրողութեան մը:

Բարեկարգութիւնը թէ իր կրօնական և թէ իր քաղաքական շարժում, մեր մէջ քանիցս ընթացք առած է արդէն: Եւ, ԺԱ. և ԺԲ. դարերը որոշ արտայայտութիւններ են այս հարցին: Իսկ այն ինչ որ առհա-սարակ կը պահանջեն կարգ մը ազատամիտ նկատուած, բայց պատուելի խելք ունե-ցողները, ներքին և էական ըլլալէ աւելի արտաքին է և ձեւական, չըսելու համար արուեստական, վասնզի իրական բարե-կարգութիւնը Յեղափոխութիւն մը ըլլալէ աւելի քաղաքականութիւն մըն է և պարտի ըլլալ: Հետեւաբար դաւանաբանական նոր լուսաբանութիւններ, ծխական կրճատում-ներ, Եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան պատ-րաստութիւն և նման յառաջդարձութիւն-ներ կը ման իրենք իրենց անբաժախք և ժամանակակաւոր, եթէ չեն ունեցած և չու-նին այն տեւական յեղաշրջութիւնը որ ա-հանգուցութիւն ունեցող և գիտակից հասա-բակութիւններուն է, ժամանակներու հո-սանքին հետ միասին:

Ոչ մէկ գիտակից հայու համար դադարեց է թէ Հայ ժողովուրդի ինքնութիւնն ու ճշմարտութիւնը իր Եկեղեցիին մէջ կը մնան բիրեղացած, այն Հաստատութիւնը՝ զոր մեր պապերը քար առ քար կառուցին յաւիտենականն ու անցաւորին ընդմէջէն։ Հայ Եկեղեցիին ինքնութիւնը կը կայանայ իր սեպհական ընտելեանը մէջ, մեր կրօնական նուիրապետութիւններն ու հաստատութիւնները յաճախ թիրացան զայն ճանշնալու պարտքին մէջ, որպէսզի լքուէր, քանգուէր այն նմանութիւնը որ իւրաքանչիւր Հայուն է իր Եկեղեցիով։

Եկեղեցւոյ ճշմարտութիւնն ու աւանդութիւնը, և մեր ապրած ժամանակը պարտէին հաշտեցուիլ իրարու, ընկու համար մեր կեանքը ամբողջ, չկաղալու համար չյերկուս հետոյ ժամանակի և ճշմարտութեան նկատմամբ։

Քրիստոնէութիւնը բոլոր ժամանակներու կրօնն է, և Եկեղեցին՝ անտեսը ճշմարտութեան և ժամանակի, բաւ է որ ան լրջամիտ կերպով կենայ ճշմարտութեան և ժամանակի նկատմամբ, տալու համար զգայասեր կայսեր և զկատուածոյն Աստուծոյն։

Կրօնական և ընկերային բարեկարգութիւնները տեսանդնորու եւ հաւատքի մարդոց գործ են և ոչ թէ իմաստուններու եւ դժգոհներու։ Հայ Եկեղեցին արդարեւ միշտ պէտք ունեցած է բարեկարգութեան, մարդկային ընկերութիւնը, ինչպէս բոլոր կենդանի գործարանաւորութիւնները, շարունակ պէտք ունին սնանկու վերանորոգուած և հոգեկան սնունդով մը։ Կրօնական նիւթապալտութիւնը կամ անտարբերութիւնը, մեծ սկզբունքներու ծածկոյթին տակ դիմակաւորուած անբարոյականութիւնը, երջանիկներու և առանձնաշնորհալիներու ետաթիւրութիւնը, ամէն ժամանակի մէջ կ'երեւին եւ կան, խզի եւ հաւատքի մարդոց պարտքն է անդադար պայքարիլ նման շեղումներու և զեղծումներու դէմ։ Ատոր համար չի բաւեր ուսումնասիրել չարիքը, զայն նկարագրել, ողբալ, վասնզի ճշմարտութիւնները զիրենք ճանչցողներու նուիրումովն է որ կ'արժեւորուին և համոզումները այն ատեն միայն իրապէս զօրաւոր են և փրկարար, երբ գործի կը վերածուին։

(9)

Է. Վ. Տ.

ՓԱՄԱՆԱԿԻՆ ՀԵՏ

Երանի արց քաղան ամօրեմա-
քիւնք, եւ արց ծածկեցան մեղք
խառնոց։ ՇՈՒՍ. Դ. 7

Մեծ պահքը մեզի կը բանայ ժամանակաշղթան մը, ուր մենք կը ստիպուինք իրապէս անդրադառնալ մեր հոգեկան ու մարմնական ապրումներուն, որոնք առհասարակ կը մոռցուին, սովորական օրերու մեր զբաղումներուն և մտածումներուն մէջ։ Մեծ պահքը հետեւաբար ինքնաքննութեան և ինքնադատման շրջանն է։ Ինքզինքը զննել ուրիշ բան չէ բայց տեսնել իր մեղքը։ Ահա թէ ինչու Մեծ պահքը տխուր նկարագիր մը ունի բոլոր անոնց համար՝ որոնք կրնան ու զիտեն ապրիլ Պահքը։ Ան ունի նոյնպէս ուրախ մտածում մը, երբ մենք պահ մը մոռցած մեր առօրեայ հոգիքը ենթարկենք մենք զմեզ այն կանոններուն և խոհերուն որոնք Մեծ պահքին են յատուկ։ Վասնզի բոլոր իրական տխրութիւններ իրենց մէջ ունին գայիք ուրախութիւններու հաւաստիքը, աւելի ճիշդ ամէն իրաւ զգացում կեանքի մէջ հակակշռուած կը մնայ իրեն հակադիր բղղապումով մը։ Ներքին փոխադարձութեան այս զգացումին շնորհիւ է որ կեանքը կը ստանայ իր հոյովոյթը և կը մնայ տանելի։

Ով որ կ'անդրադառնայ ինքզինքին, կ'արժեւորէ իր անձը, և ով որ զիտէ արժեւորել ինքզինքը, զիտէ դնաւտել իր մեղքը։ Սակայն այս չի նշանակիր թէ մենք միայն մեղաւոր ենք։ Մտածել այսպէս հաւասար է մտածելու թէ մենք մեղք չունինք։ Մարդիկ առհասարակ ճիշդ չեն մտածեր իրենք իրենց մասին, և կը վաշտան ներկայացնել իրենք զիրենք յայտ իրենց ու ուրիշներու այնպէս ինչպէս որ չեն։ Մեծ պահքը խոնարհամտութեան, անդրադարձումի, հնազանդութեան և ապաշխարանքի շրջանն է, ուր մենք դէմ առ դէմ կուգանք ինքզինքնուս հետ, մեղքի և սրբութեան հետ։

Այսօր մեղք և սրբութիւն բառերը մեզի կը հնչեն խորթ և հնաբոյր։ Հատեր պիտի ուզէին որ ան փոխանակուէր արդիական և մեր մտքին ու արդի ապրումներուն ընտել